

RAPPORT

29 september 2008
DNR 07-5286

2008:17

Pensionsmarknad i förändring

ITP-UPPHANDLINGEN

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	1
BAKGRUND OCH SYFTE	2
Kartläggning av en pensionsmarknad i förändring med fokus på ITP-upphandlingen	2
UPPHANDLINGSKRAV OCH PENSIONSTAGARNAS INTRESSEN	4
Utmaningen på pensionsmarknaden	4
Utvecklingen av ny ITP-produkt	6
Svårigheter att ta fram tillförlitliga produktkalkyler	7
Avtalspensioner och "privat" pensionsparande – var går gränsen?	8
Hantering av intressekonflikter	9
SÄKRA PROCESSER – RÄTT PENSION	11
Valcentralernas roll	11
Avtalspension – en komplex och IT-beroende hantering	11
Intern styrning och riskkontroll – ett skydd för pensionstagarna	14
ÅTGÄRDER	16
ORDLISTA	17

1. Sammanfattning

Konkurrensen ökar på livbolagsmarknaden. De kollektivavtalade pensionerna blir en allt större andel av den totala livbolagsmarknaden. Förändrade skatteregler påverkar motiv och möjlighet att teckna eller utöka privata försäkringar. Andra placeringsformer utmanar livbolagen och det skapas nya försäkringsprodukter med ett begränsat försäkringsinslag. FI har kartlagt ITP-upphandlingen och analyserat risker som upphandlingar kan medföra för en pensionsmarknad i förändring.

ITP-upphandlingen mer än halverar avgifterna för pensionstagarna¹. Lägre avgifter för pensionstagarna sänker pensionsbolagens intäkter. Det kan leda till försämrad lönsamhet vilket ställer krav på bolagens förmåga till omställning och hur de hanterar de intressekonflikter som kan uppstå.

Vi vill uppmärksamma att pensionsbolagen har flera problem att hantera i sin efterlevnad av regelverk och interna riktlinjer. Flera områden nämns i rapporten, till exempel utformning och finansiering av nya produkter och vilka villkor som gäller vid flytt av försäkringskapital. Bolagsledning och styrelse har ansvar och ska kunna påvisa hur de agerar för att minimera risken för intressekonflikter.

Vi ser motsvarande problemområden som centrala i vår tillsyn.

Pensionsbolagen har ansvar för att IT-system och processer fungerar tillfredsställande. Inom avtalspensionsområdet krävs samordning av rutiner och IT mellan de berörda pensionsbolagen och valcentralen. Det är viktigt att pensionstagarna har förtroende för hanteringen av avtalspensioner.

Som valcentral utför Collectum uppgifter som pensionsbolagen normalt hanterar. FI bedömer att uppgifter som utförs av Collectum, till exempel inom ITP1, är att anse som uppdragsavtal, så kallad outsourcing.

Collectum är inget finansiellt företag och står inte under FI:s tillsyn. Vid outsourcing ska pensionsbolagen säkerställa att FI fortsättningsvis kan bedriva en effektiv tillsyn över de uppgifter som outsourcats till Collectum.

¹ Vi har valt att genomgående använda termen pensionstagare i rapporten, begreppet försäkringstagare avser här arbetsgivaren och termen försäkrad är mindre tydlig

2. Bakgrund och syfte

2.1 Kartläggning av en pensionsmarknad i förändring med fokus på ITP-upphandlingen

En allt större del av den totala pensionsmarknaden består av kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkringar, avtalspensioner. Vid de stora upphandlingar som genomförs inom avtalspensionsområdet ställer de kollektivavtalande parterna krav på de pensionsbolag som ska bli utvalda. Med denna kartläggning ökar FI sin kännedom om de nya marknadsförutsättningar som pensionsbolagen verkar under. Vi har gjort en riskanalys av området och kan därmed anpassa tillsynen.

Under hösten 2007 genomförde FI en undersökning som riktades till de nio pensionsbolag som valdes ut i ITP-upphandlingen, samt till Collectum som är valcentral. Vi riktade oss till samtliga utvalda bolag för att kartlägga den praxis som har utvecklats och för att se hur olika typer av pensionsbolag väljer att hantera problemen. De utvalda pensionsbolagen är fondförsäkringsbolag² eller bolag som erbjuder traditionell pensionsförsäkring. De är vinstutdelande eller ömsesidigt bedrivna bolag³. Efter analys av enkätsvaren besökte vi bolagen för att stämma av deras svar och ställa kompletterande frågor.

Vi har utgått från FI:s tidigare rapporter ”Livbolagens avgifter”(2005:5) och Livbolagens förlusttäckning” (2006:7). FI har tidigare i år också publicerat en rapport ”Fördelning av överskott i traditionell försäkring” (2008:15) som berör närliggande frågor.

Denna undersökning har varit inriktad på två huvudområden:

- Upphandlingskrav och pensionstagarnas intressen
- Säkra processer – rätt pension

Upphandlingskrav och pensionstagarnas intressen

Kraftigt sänkta avgifter för nya försäkringsavtal förändrar affärsrisken för pensionsbolagen. Det ställer krav på bolagens förmåga till omställning utan att lönsamheten eller pensionstagarnas intressen äventyras. Det sista gäller både befintliga pensionstagare och de nya pensionstagare som tillkommer genom sitt pensionsval. När bolagen utvecklar nya produkter eller gör omfattande förändringar i avgiftsuttag krävs därför en professionell analys och allsidig riskhantering.

Pensionsbolagen har en skyldighet att hantera risker för intressekonflikter. I kartläggningen har vi särskilt inriktat oss på hur de ömsesidigt bedrivna bolagen hanterar risken att en grupp pensionstagare subventionerar förmånligare villkor för en annan grupp. Problem som vi tar upp är inte avgränsade till

² Med fondförsäkringsbolag menas försäkringsbolag som marknadsför försäkringar med fondanknytning

³ Med ömsesidigt bedrivna bolag menas både ömsesidiga bolag och aktiebolag som drivs enligt ömsesidiga principer.

ITP-upphandlingen, så vår analys kan vara vägledande också vid andra upphandlingar.

Säkra processer – rätt pension

Huvudgången för tryggnad av ITP1 är följande. Arbetsgivaren som är försäkringstagare betalar premier, till en avtalspensionsförsäkring för den anställda som är pensionstagare.

Valcentralen Collectum som ska administrera ITP1, sköter kommunikationen med arbetsgivare och anställda, fram tills dess att pension ska betalas ut. Då tar pensionsbolagen över kontakten med pensionstagarna. Det innebär att arbetsgivarna kommunicerar med Collectum som sedan slussar information och transaktioner för placering av pensionspremier vidare till nio pensionsbolag samt betalning av riskpremier till Alecta, som levererar riskförsäkringarna⁴ i ITP1.

ITP och avtalspensionsområdet i övrigt är beroende av väl fungerande IT-lösningar. Det gäller särskilt den samordning av IT-lösningar som de olika aktörerna är beroende av.

Kvalitetssäkrade processer genom hela hanteringen är av stor vikt för att den anställdes pensionsavsättning hanteras korrekt. Det gäller alla inblandade: från arbetsgivare, via valcentralen Collectum, till de olika pensionsbolagen som förvaltar ålderspensionen samt till Alecta som också är riskförsäkringsgivare.

För att kartlägga hur de berörda pensionsbolagen och Collectum hanterat ovanstående har vi undersökt hur följande hanteras:

- produktregler och produktkalkyler
- beslutsprocess och riskkontroll vid produktutveckling
- produktionsprocessen inom ITP-försäkring och valcentralens roll

⁴ Med riskförsäkringar menas sjukpension och premiebefrielseförsäkring. Alecta är ensam leverantör av riskförsäkringar i ITP1.

3. Upphandlingskrav och pensionstagarnas intressen

3.1 Utmaningen på pensionsmarknaden

Pensionsmarknaden består till stor del av kollektivavtalade avtalspensioner och upphandlingar av avtalspensioner har pressat avgifterna kraftigt. Offentliga siffror visar att ITP-upphandlingen har mer än halverat avgifterna jämfört med tidigare för ITPK-försäkring. Att avgifterna sänks är positivt för pensionstagarna i ITP-upphandlingen, samtidigt som förutsättningarna för att få rådgivning och information begränsas av kostnadsskäl. Vi bedömer att upphandlingar på sikt resulterar i kraftigt sänkta intäkter per försäkring för pensionsbolagen inom avtalspensionsområdet. Det ställer krav på deras förmåga att klara omställningen så att lönsamheten och pensionstagarnas intressen inte riskeras.

När man lanserar en ny produkt är det normalt att det kan ta flera år innan produkten blir lönsam och bidrar positivt till företagets resultat. Det innebär att bolagen före beslut om ny produkt måste göra kalkyl och analys av förväntad lönsamhet. Lönsamheten påverkas av hur stor volymen blir och hur länge produkten finns kvar på marknaden. Avgörande för lönsamheten är vilka driftskostnader den nya produkten har i förhållande till de intäkter den beräknas ge. Den nya produkten kan också påverka lönsamheten för de produkter som finns sedan tidigare då pensionstagare kan föredra den nya produkten. Efter att bolaget lanserat en ny produkt görs normalt en löpande uppföljning och utvärdering av den nya produkten.

En stor del av driftskostnaderna i ett pensionsbolag är inte direkt relaterade till de enskilda produkterna utan utgör vad som kallas ”overheadkostnader”. Det avser kostnader för bolagsledning, personalfunktioner, ekonomiavdelning m.m. Det är vanligt att dessa kostnader fördelas på de olika produkterna. Hur dessa kostnader fördelas kan ha stor betydelse för lönsamheten för en ny produkt.

I bolag som drivs enligt ömsesidiga principer är det pensionstagarna som står för riskkapitalet och bär de ekonomiska risker som är förknippade med verksamheten. Samtidigt saknar pensionstagarna huvudsakligen insyn i och inflytande över de beslut som fattas. I dessa bolag har vd med bolagsledning och styrelsen ett särskilt ansvar för att riskkapitalet används i pensionstagarnas intresse.

Det är särskilt viktigt att dessa bolag har fungerande processer för hur de hanterar eventuella intressekonflikter och att dessa används i praktiken. Bolagsledningen har ansvar för att påvisa att den utfört och beaktat de känslighetsanalyser som ligger till grund för beslut om exempelvis produktfinansiering, och att man rutinmässigt följer upp och utvärderar de nya produkterna.

Bolaget har ansvar för att interna affärsmässiga avtal finns som möjliggör finansiering av nya produkter från befintliga pensionstagare, det vill säga när bolaget använder överskott som upparbetats genom befintliga pensionstaga-

res pensionskapital. När dessa står för riskkapitalet är det rimligt att bolaget ser till att risken för driftskostnadsunderskott⁵ minimeras. Bolagen har också möjligheten att med en ersättning, en så kallad riskpremie⁶, kompensera befintliga pensionstagare, till exempel via interna lån där ränta betalas och kommer befintliga pensionstagare tillgodo.

Befintliga grupper av pensionstagare i ett pensionsbolag kan bidra till finansieringen av nya produkter genom att man temporärt får lägre avkastning på sitt sparande, det vill säga att man får en lägre återbäringsränta. Det finns inga garantier för att investeringar i nya produkter ska bli lönsamma. Befintliga pensionstagare måste kunna känna sig trygga i att risken minimeras för att de slutgiltigt ska behöva täcka de driftskostnadsunderskott som kan uppstå om volymerna blir för små i förhållande till de avgifter som tas ut för produkten. Det är en situation som kan uppstå om färre än beräknat väljer produkten eller om många väljer att använda flytträtten för att flytta från bolaget.

Inom avtalspensionsområdet finns också risken att man inte finns med som valbart pensionsbolag vid nästa omförhandling, vilket leder till att delbeståndet inte kan växa. En konsekvens kan bli att pensionsbolaget senare vill göra en beståndsöverlåtelse av det olönsamma beståndet till annat pensionsbolag som kan uppnå större volym.

ITP1-upphandlingen består av två delar:

- Upphandling av nio pensionsbolag som leverantörer av ålderspension. Det finns fem alternativ med traditionellt förvaltd pension, varav ett är ickevalsalternativ, samt fem fondförvaltningsalternativ
- Valet av Alecta som obligatorisk riskförsäkringsgivare för sjuk- och premiefrielseförsäkring inom ITP-försäkringen

Genom ITP-upphandlingens konstruktion för ålderspensionsdelen handlar de kollektivavtalande parterna upp förvaltning av pensionskapital till en låg avgiftsnivå.

Tiden innan omförhandling av ITP1 ska göras är kort. Fondförvaltningsalternativen kan omförhandlas efter tre år, medan de traditionellt förvaltda alternativen har en avtalslängd på fem år. Den korta avtals tiden kan medföra problem eftersom anpassningar av administration och IT-system medför kostnader som bör finansieras av avgifter från de försäkringar som berörs. Vi bedömer att det har blivit en svårare uppgift för pensionsbolagen att beräkna och fördela intäkter och kostnader när osäkerheten om den faktiska försäkringstiden är stor. Det har ökat risken för att kalkyler slår fel och att avtalspensionsbeståndet inte kan bära sin andel av kostnaderna.

Vid nästa omförhandling kan en fondtorgsmodell bli aktuell (jämför PPM). Med en fondtorgsmodell går uppdragen till kapital- och fondförvaltare samt till en leverantör av fondtorgsadministrationen, vilket skulle kunna vara ett

⁵ Med driftskostnadsunderskott menas att de avgifter man tar ut inte räcker till för att täcka kostnaderna, sett över en rimlig period, dvs. att produkten visar bristande lönsamhet

⁶ Uttrycket riskpremie har i detta sammanhang inget med försäkring att göra, uttrycket beskriver att man när man ska investera vill ha ersättning eller avkastning i förhållande till risken

fondförsäkringsbolag. Det medför att de fondförsäkringsbolag som nu är utvalda kan utestängas vid nästa omförhandling och att pensionskapitalet kan komma att flyttas.

Individuell och kollektiv flytträtt är ett villkor i ITP-upphandlingen. Det har medfört ytterligare en osäkerhetsfaktor när man ska göra produktkalkyler eftersom det ännu saknas statistik att bygga beräkningsantaganden på.

Vi bedömer att med låga avgifter är stora volymer avgörande för att nå balans mellan intäkter och kostnader. Krav på volym för att nå lönsamhet kommer att påverka hur pensionsbolagen agerar för att attrahera avtalspensionskunder när det blir möjligt att flytta pensionskapital. De pensionsbolag som bedriver ömsesidig verksamhet måste också säkerställa att kunder som flyttar in eller ut ett pensionskapital inte särbehandlas positivt på de befintliga försäkringstagarnas bekostnad.

”Omöjligt att avstå från att delta i upphandlingen”

Merparten av företrädarna för pensionsbolagen uppgav att det är oerhört svårt att ta beslut om att ställa sig utanför upphandlingen och den allt viktigare avtalspensionsmarknaden.

3.2 Utvecklingen av ny ITP-produkt

Kartläggningen visar att den förändrade marknadssituationen gör att det är svårt för bolagen att välja att stå utanför avtalspensionsmarknaden. Merparten av företrädarna för bolagen menade att det var omöjligt att avstå från att delta i ITP-upphandlingen.

De bolag som berörs av ITP-upphandlingen har skiftande förutsättningar. Det finns både vinstutdelande bolag och bolag som bedriver ömsesidig verksamhet, bolag med förvaltning i fonder eller traditionell förvaltning och med olika garantinivåer. Några bolag har omfattande verksamhet med bred produktflora och höga driftskostnader för personal och IT, medan andra bolag har en smalare verksamhet och lägre fasta driftskostnader.

Beslut och ansvar på hög nivå

Bolagsledning och styrelse i pensionsbolag har ett ansvar att följa lagar, regelverk och interna riktlinjer vid beslut om utveckling av nya produkter eller ändringar i tidigare produktsortiment. I ömsesidigt bedrivna bolag är det pensionstagarnas samlade överskott som normalt står för merparten av riskkapitalet. Bolagsledning och styrelse har ansvar för att tillvarata samtliga pensionstagares intressen när man utvecklar verksamheten och tar fram nya produkter.

Bolagsledning och styrelser är beroende av genomarbetade beslutsunderlag, som är framtagna i enlighet med bolagens interna riktlinjer, när de ska fatta beslut. Kartläggningen visar att beslut som berör ITP-upphandlingen och de offerter som lämnades, har fattats av vd eller bolagsledning. Ibland har styrelsen deltagit i beslutsprocessen, och i några fall har koncernledningen varit involverad. Underlag för beslut har enligt uppgift tagits fram av väl sammansatta arbetsgrupper.

3.3 Svårigheter att ta fram tillförlitliga produktkalkyler

Undersökningen visar på svårigheter för bolagen att göra tillförlitliga produktkalkyler. En grundförutsättning för produktkalkylen är att göra ett rimligt säkert antagande om förväntad marknadsandel. Kartläggningen visar på uppenbara misslyckanden av marknadsbedömningarna hos bolagen, men skillnaderna är mycket stora och några bolag har lyckats bättre. I tabellen nedan redovisas summan av de utvalda bolagens förväntade premieinkomster. Då felaktiga beräkningar gjorts både uppåt och neråt så ser det sammantaget bättre ut än om man granskar bolagen var för sig.

Vi noterar att det även för Collectum var svårt att bedöma total förväntad premievolum för 2007 vilket ledde till att de fick revidera sin beräkning i oktober 2007.

	Premier – ITP1, mnkr	
	År 2007	År 2012
Totalt, beräknat av pensionsbolagen	629	4 781
Totalt, beräknat av Collectum (reviderat okt 2007)	424	2 480
Pensionsbolagens överskattning jämfört med Collectum	148 %	193 %
Verkligt utfall 2007	593	-

Balans mellan intäkter och kostnader

Avtalspensioner är ett produktområde där man historiskt räknat med lång premiebetalningstid och lång placeringshorisont. Det är vår bedömning att korta omförhandlingsintervall och införd individuell och kollektiv flytträtt ändrar spelreglerna, vilket försvårar kalkylering. Kartläggningen visar att pensionsbolagen redovisar olika tider för att uppnå balans mellan intäkter och driftskostnader för ITP1. Spridningen är mycket stor, mellan ”inom ett år” till ”inom 20 år”.

Vi bedömer att några av pensionsbolagen har överskattat sin bedömning av förväntad premievolum. Det kan leda till att det tar längre tid än beräknat för att uppnå balans mellan intäkter och driftskostnader. Dessa pensionsbolag har ett större behov än andra av att följa upp sina kalkyler och vidta åtgärder om utfallet avviker på ett oacceptabelt sätt. Befintliga bestånd kan annars på sikt påverkas negativt om ITP 1 inte bär sina egna driftskostnader.

Sänkta avgifter får påverkan på övrig affär

Kartläggningen visar att premieinkomsten är låg under de första åren för nya ITP1, och produkten får initialt liten betydelse för pensionsbolagens resultat. Den kommande SAF-LO upphandlingen omfattar betydligt större premievolymer. Vi bedömer att avgiftsnivån i ITP-avtalet kan bli vägledande i den upphandlingen och att påverkan på pensionsbolagens resultat därmed kan bli större.

ITP-upphandlingen får konsekvenser för den befintlig avtalspensionsmarknaden, till exempel för ITPK-försäkring och alternativ ITP (tiotaggare). Vi bedömer det som rimligt att anta att bolagen inte långsiktigt kan behålla den

nuvarande högre avgiftsnivån på dessa avtalspensionsprodukter. Bland pensionsbolagen som valts ut att tillhandahålla ITP1 har några en dominerande roll inom ITPK och alternativ ITP. Inom SAF-LO området finns en liknande dominans hos vissa bolag och även för de bolagen kommer lönsamheten att påverkas. De pensionsbolag med betydande volymer inom ITP-området som inte blev utvalda i ITP-upphandlingen påverkas också. Det behandlas inte i denna rapport.

Kartläggningen visar att det är rimligt att pensionsbolagen tar hänsyn till eventuella spridningseffekter av lägre avgifter när de gör produktkalkyler. Det innebär att de beaktar risken för att den nya prisnivån kan få genomslag på befintlig affär. De undersökta pensionsbolagen har agerat på olika sätt. En del har valt att avvakta medan andra har anpassat avgiftsnivån för produkter inom avtalspensionsområdet i övrigt. Efter att vi genomförde platsbesöken hos pensionsbolagen i oktober och november 2007 har fler bolag anpassat sina avgifter, till exempel för ITPK-försäkringar.

3.4 Avtalspensioner och ”privat” pensionssparande – var går gränsen?

I kartläggningen framkommer att löneväxling och utökad ITPK-försäkring är aktuella frågor inom ITP-försäkringen. Det är lösningar som möjliggör ett ökat pensionssparande via arbetsgivaren på bekostnad av det privata pensionssparandet.

Vi bedömer att fler kommer att vara intresserade av att pensionsspara via arbetsgivaren. Dels är avgifterna mer än halverade, dels kan det kompensera för den sänkta avdragsrätten för dem vill pensionsspara mer än det nya avdragsutrymmet på max 12 000 kronor per år som gäller för pensionssparande och avdragsgill sjukförsäkring. Den anställde har med löneväxling möjlighet att välja att pensionsspara extra via en lösning som administreras av arbetsgivaren i stället för att teckna en privat pensionsförsäkring. Det kan leda till att gränserna suddas ut mellan det vi normalt har kallat privat pensionssparande respektive tjänstepension.

Konsekvensen kan bli att valcentralerna, exempelvis Collectum, genom att hantera en del av det som tidigare var privat pensionssparande hanterar en allt större marknadsandel mätt i premier.

Kollektivavtalad försäkring har en särställning i försäkringsavtalslagen, FAL, (2005:104) eftersom väsentliga delar av lagen avtalas bort. Det kan medföra att en större och växande andel av pensionsmarknaden inte omfattas av FAL fullt ut.

FAL är i delar en konsumentsskyddslag som ger bland andra pensionstagare ett skydd som huvudsakligen inte går att avtala bort. I lagen finns särskilda kapitel som reglerar kollektivavtalad försäkring och för dessa försäkringar har lagstiftaren valt att ha färre regler.

Konsumentskyddet har alltså medvetet av lagstiftaren satts lägre inom just kollektivavtalad försäkring. Dessutom har lagstiftaren gjort det möjligt för en arbetsgivarorganisation och en central arbetstagarorganisation att avtala

bort regler i försäkringsavtalslagen.

Enligt uppgift har parterna i ITP-avtalet använt sig, i varje fall delvis, av denna möjlighet. Den uppfattning vi har fått är att det är de viktiga reglerna om information till pensionstagarna som har avtalats bort. Pensionstagare som använder möjligheten att utöka sitt ”privata” pensionssparande via sin kollektivavtalade försäkring kan därmed delvis komma att stå utan det skydd som försäkringsavtalslagen ger.

FI avser att utreda frågan om det är förenligt med god försäkringsstandard att i en kollektivavtalad lösning tillåta ”privat” pensionssparande. Detta eftersom pensionsbolagen i sådant fall i samma försäkring blandar försäkring riktad mot konsumenter och kollektivavtalad försäkring.

3.5 Hantering av intressekonflikter

Bolagsledning och styrelse har en skyldighet att hantera risken för intressekonflikter i enlighet med lagstiftning, regelverk och interna riktlinjer. Kartläggningen har främst varit inriktad på de motstående intressen som kan uppstå mellan olika grupper av pensionstagare. Det är en fråga som framförallt berör de ömsesidigt bedrivna bolagen.

Vi bedömer att affärsrisken är större i de bolag som behöver längre tid för att nå balans mellan intäkter och driftskostnader. I bolag som driver verksamhet enligt ömsesidiga principer kan den kraftiga prispressen leda till att andra försäkringstagare med sämre villkor (högre avgifter) åtminstone temporärt får finansiera de låga avgifterna för de försäkrade inom ITP1. Flytträtten medför att delar av eller hela det förvaltade ITP1-beståndet kan lämna bolaget och ökar risken för att bolaget inte uppnår täckning för sina driftskostnader under den tid man är förvaltare av pensionskapitalet.

En annan typ av intressekonflikt föreligger om ägare till vinstutdelande bolag vid dålig utveckling av det förvaltade kapitalet har liten motivation att skjuta till kapital när de inte kan räkna med en rimlig avkastning. Det kan långsiktigt påverka de försäkrades möjligheter att få en god tillväxt på sitt pensionskapital. Med rätt att flytta sitt pensionskapital blir det möjligt att byta bolag om detta inträffar.

Förlusttäckning och underskottshantering

När försäkringsbolag inte har balans mellan intäkter och driftskostnader uppstår över- eller underskott. Vid lansering av nya produkter är det ovanligt att de ger full driftskostnadstäckning direkt. I en nystartad verksamhetsgren måste man låna vinstmedel från andra grenar, möjligen i form av internt redovisade förlagslån. Risken för att subventioner behövs från andra delbestånd ökar vid långvariga underskott. Det finns anledning för FI att följa upp denna fråga.

Exempel på intressekonflikter i ITP-upphandlingen

I ITP-upphandlingen ställde de kollektivavtalande parterna via Collectum krav på att kollektiv konsolidering över en viss nivå skulle få tas med vid utflyttning av pensionskapital med traditionell förvaltning. Vi bedömer att det kravet leder till problem för flera av de ömsesidigt bedrivna pensionsbolagen. Några bolag har gjort Anpassningar så att denna regel ska gälla också för övriga kunder. Ömsesidigt bedrivna bolag som inte har gjort denna Anpassning måste kunna förklara hur det är förenligt med de regler för hantering av överskott som bolaget ska följa.

I kartläggningen har vi bland övrig redovisning av avgifter även tagit in uppgift om bolagens avgifter för flytt av pensionskapital. Enligt uppgift ställde parterna via Collectum krav på en begränsad flyttkostnad. Vi noterar att flera bolag redovisar lägre kostnader för flytt av pensionskapital inom ITP1, än för andra pensionsprodukter. Det kan finnas risk för att andra grupper av pensionstagare subventionerar en grupp mer förmånliga flyttvillkor.

Att flytta ett pensionskapital omfattar flera moment både för pensionstagaren och de bolag som pensionstagaren vill flytta mellan. Tidigt tecknade ITPK-försäkringar⁷ kan innehålla betydande pensionskapital och de får genom flytträtten möjlighet att ta del av de lägre avgifterna i ITP1. Samtidigt kan pensionstagaren vara nära pensionsåldern och har räknat med en viss pensionsnivå. Vi bedömer att det kan vara särskilt svårt att bedöma och värdera de olika former av garantier som erbjuds inom ITP1 och som blir tillgängliga om man väljer att flytta sin ITPK-försäkring jämfört med de garantier som kan finnas för tidigare tecknade försäkringar.

Behovet av analys och rådgivning vid flytt av pensionskapital och den arbetstid som behöver tas i anspråk kan medföra kostnader för de berörda pensionsbolagen. Till skillnad från andra moment inom avtalspensionsmarknaden är det svårt att ha en genomgående maskinell hantering utan rådgivning vid individuell flyttning av pensionskapital, vilket kan betyda att flytthantering inom avtalspensionsområdet kommer att likna övrig flytthantering. Vid kollektiv flytt av pensionskapital med större volymer och en kollektiv flytthantering kan det däremot finnas bättre möjligheter att uppnå en lägre hanteringskostnad.

⁷ Inom ITP2, finns en kompletterande del kallad ITPK, där arbetsgivaren sätter av 2 procent av lönen till en ITPK försäkring som är avsedd att tas ut som pension mellan 65 och 70 år

4. Säkra processer - rätt pension

4.1 Valcentralernas roll

Anställda har genom kollektivavtal en överenskommelse om att få ersättning i form av ålderspension sedan man slutat arbeta. Pension kan betalas ut direkt från arbetsgivaren och kallas då för direktpension. Den lösning man vanligen associerar till är pension som tryggas med en avtalspensionsförsäkring, där arbetsgivaren löpande överför avgifter eller premier till en försäkring. Valcentraler har till uppgift att administrera och hantera kollektivavtalade försäkringar. Det finns totalt sju valcentraler varav Collectum och Fora är de två största:

Collectum

- förmädlar årligen 19 miljarder kronor i premier mellan 28 000 företag och ett tjugotal försäkringsbolag
- 1,7 miljoner personer omfattas av ITP och det görs cirka 80 000 ITPK val per år
- Nya ITP, avd 1 beräknas omfatta 700 000 personer
- Collectum har cirka 145 anställda

Fora

- förmädlar årligen 20 miljarder kronor i premier från 200 000 företag, varav 8,6 miljarder är avtalspension SAF - LO
- omfattar 3 miljoner personer
- Fora har cirka 150 anställda

4.2 Avtalspension – en komplex och IT-beroende hantering

Kartläggningen visar att avtalspensionsmarknaden har en komplex hantering där aktörerna är beroende av varandra. För att minska risken för fel ställs det stora krav på säkra processer när man ska producera och hantera försäkringarna. Här följer en förenklad beskrivning av produktionsprocessen:

- De kollektivavtalade parterna Svenskt Näringsliv och PTK äger valcentralen Collectum, som gör upphandlingen på uppdrag av parterna och administrerar ITP-planen
- Försäkringstagarna (arbetsgivarna) rapporterar in till Collectum
- Collectum ansvarar för att information och transaktioner går mellan Collectum och pensionsbolagen
- Collectum fördelar inflöden av premier till pensionsbolagen. Spardelen för ålderspension kan fördelas på flera bolag. En del är premier som ska gå till Alecta för att betala riskförsäkring
- När en försäkring inom ITP1 ska betalas ut vid sjukdom, dödsfall eller ålderspension övergår hanteringen till livbolagen som tar över dialogen med pensionstagaren och sköter utbetalning

IT-anpassningar som återstår och ska slutföras inom ITP1:

Kartläggningen visar att när nya ITP1, trädde i kraft återstod delar som inte var färdigutvecklade och som har betydelse för hanteringen av avtalspensioner:

- Utveckling pågår av gemensamt värdebesked (GVB) med rutiner för återrapportering från livbolagen till Collectum
- Maskinell hantering av flytt av kapital, vilket även inkluderar ITPK-försäkringar, beräknas vara klart hösten 2008
- Rutiner för maskinell hantering av sjukfall och andra ärenden med kopplingar mellan Försäkringskassan och Collectum

Hantering av ändringar

Hanteringen ställer krav på säkra processer för att hantera de ändringar som kommer att uppstå vid arbetsgivarbyte, löneändringar, sjukskrivning och föräldraledighet. Systemen ska klara av att göra korrigeringar retroaktivt så att pensionstagaren inte drabbas. Många arbetsgivare ska hantera kollektivavtalade pensioner både för arbetare och tjänstemän, vilket innebär tre olika lönebegrepp. För ITP1, ITP2 samt SAF-LO, skiljer sig reglerna för vilka ersättningar arbetsgivaren ska räkna med som lön, när man anmäler in lönen till valcentralen.

Den finansiella risken har med det nya ITP-avtalet, som alltid när en förmånsbestämd pension omvandlas till en premiebestämd, flyttats från arbetsgivaren till pensionstagaren. Samtidigt är det för pensionstagaren svårt att få en överblick över och bedöma om premieöverföringarna är korrekta jämfört med när man sparar i en privat pensionsförsäkring. I nya ITP1, kan månadspremierna variera när den pensionsmedförande lönen ändras. Det gör det svårare för pensionstagaren att uppskatta om arbetsgivaren betalat in rätt summa.

Transaktionsflöde – ett exempel på komplex hantering

Här följer en förenklad beskrivning för att visa hur komplex produktionsprocessen kan vara. Den anställda NN arbetar normalt heltid men är sjukskriven på halvtid under en längre tid. Arbetsgivaren anmäler sjukskrivningen, och efter en karenstid ska arbetsgivaren bara betala halva ålderspensionspremien. Resterande del betalas av Alecta som står för premiefrielseförsäkringen. Collectum får halva premien från arbetsgivaren och halva premien från Alecta och fördelar dessa premier till de livbolag som NN har valt, bolag A och bolag B. Samtidigt kan det bli aktuellt att påbörja utbetalning till NN från sjukförsäkringen i Alecta.

Premieåtertag – ett exempel på maskinell hantering

I kartläggningen ville vi undersöka produktionsprocessen genom att belysa en enskild hanteringsfråga. Vi valde att tillfråga de berörda bolagen och Collectum om hur hanteringen av så kallat premieåtertag går till.

Premieåtertag

Premieåtertag beskriver den maskinella rutinen som säkerställer att arbetsgivaren får återbetalning om för höga premier har betalats in. På motsvarande sätt säkerställer man att pensionstagaren kompenseras om för låga premier har betalats in. Det sker enligt villkor i förmedlingsavtalet som avser ITP1 och gäller med obegränsad retroaktivitet enligt uppgift från Collectum.

Här följer ett exempel som något förenklat beskriver förloppet:

NN är anställd och arbetar deltid under en period. Under 2007 missar arbetsgivaren att anmäla att NN:s lön är halverad på grund av deltidsarbetet. Det medför att arbetsgivaren felaktigt betalar in 50 000 kronor, i stället för 25 000 kronor till NN:s försäkring via Collectum. När arbetsgivaren rättar sitt misstag och anmäler rätt lön retroaktivt sker en maskinell rättelse, vilket innebär att värdet på NN:s försäkring minskas med 25 000 kronor samt upp till 6 procent i årsränta. Pensionstagaren får stå för räntekostnaden trots att den försäkrade inte har kunnat påverka hanteringen. Om NN har valt att placera som mest 50 procent med fondförvaltning är sannolikheten stor att försäkringens värde fluktuerar. Om försäkringen har minskat i värde uppstår ett problem och pensionstagaren får då betala mellanskillnaden med sitt övriga pensionskapital enligt följande:

Ett maskinell rättelse ska göras med 25 000 kronor, men nu har de felaktigt inbetalda 50 000 kronorna minskat till 40 000 kronor på grund av volatiliteten på aktiemarknaden. Efter rättelsen och återbetalningen av de 25 000 kronorna har pensionstagaren bara kvar 15 000 kronor minus den ränta som också återbetalades.

I kartläggningen framkommer att pensionstagaren kan belastas och arbetsgivaren kan få återbetalning med ränta, trots att det är arbetsgivarens bristande rutiner som orsakat den felaktiga betalningen. Vid motsatt förhållande, när arbetsgivaren betalat in för låga premier på grund av bristande rutiner, är det mer logiskt att ränta debiteras för att kompensera pensionstagaren.

Med denna metod för premieåtertag står pensionsbolagen risken att få skjuta till pengar om försäkringens värde understiger den premie som skall återbetalas. Det bör rimligtvis vara ovanligt och kan uppstå på en relativt ny försäkring när få premier har placerats.

På fråga till Collectum om hur man ser på principen för premieåtertag svarar man att man inte har närmare kännedom om hur detta hanteras av bolagen. Det är parternas ansvar. Collectum menar också att modellen med premieåtertag är en tillfällig lösning och man använder metoden för premieåtertag som gäller för ITPK-försäkring. Det framgår inte vid undersökningen hur en ny lösning kommer att se ut och vilken part det är som vid behov ska skjuta till pengar för att pensionstagaren inte ska drabbas.

Efter avstämning med Collectum har vi fått besked att man per den 1 juli 2008 med upphandlade bolag har avtalat om en förändring av återtag av premier. Enligt Collectum inför man en förbättrad rutin men hur lösningen ser ut i detalj har vi inte kunnat ta del av.

4.3 Intern styrning och riskkontroll – ett skydd för pensionstagarna

Det är viktigt för konsumentskyddet att det finns en utvecklad riskkontroll och säkra processer hos pensionsbolagen. Finansinspektionen utövar tillsyn för att kontrollera att bolagen lever upp till lagar och regelverk. Bolagen ska ha en tillfredsställande styrning och kontroll, samt riskhantering vilket framgår av försäkringsrörelselagen (1982:783) (FRL) och Finansinspektionens allmänna råd (FFFS 2005:1) om styrning och kontroll av finansiella företag.

Att Collectum och andra valcentraler fullgör sin uppgift på ett tillfredsställande sätt är av stor vikt för pensionstagarnas förtroende för avtalspensionsmarknaden. Den enskilda individen måste kunna lita på att systemet fungerar särskilt när de egna kontrollmöjligheterna är begränsade.

Uppdragsavtal – så kallad outsourcing

Försäkringsbolag har möjlighet att via uppdragsavtal lägga ut delar av verksamheten utanför företaget, och FI har rätt att vid behov utöva tillsyn.

Collectum som valcentral utför vissa uppgifter som normalt hanteras av pensionsbolagen. Collectum anser inte att det är outsourcing, då dessa uppgifter är bestämda i kollektivavtalet och definierade i förmedlingsavtalet. Pensionsbolagen har i och med att de undertecknat förmedlingsavtalet inte möjlighet att ta tillbaka uppgifterna från Collectum.

Exempel på uppgifter som Collectum har tagit över från bolagen:

- teckna försäkringsavtal
- ge ut värdebesked, både årliga och händelsestyrda värdebesked till de försäkrade
- hålla och hantera förmånstagarregister, från vilket man utläser vem som har rätt till tillgångarna i försäkringen

I nuläget finns ingen tillsyn över valcentralernas verksamhet. Collectum och övriga valcentraler är inte finansiella företag och står inte under Finansinspektionens tillsyn.

Vid outsourcing ska det säkerställas att FI fortsättningsvis kan bedriva en effektiv tillsyn över pensionsbolaget vilket innefattar de uppgifter som outsourcingens verksamhet.

Vi anser att frågan om outsourcing är principiellt viktig. När outsourcing förekommer har vd och styrelsen ansvar för den utlagda verksamheten. FI kan då sägas ha rättighet att utöva tillsyn.

Vi bedömer att de uppgifter som Collectum eller andra valcentraler i en liknande situation utför, är att anse som outsourcing. Det tydliggör att vd och styrelse fortfarande har ansvar för de uppgifter som de avtalat att valcentralen ska utföra.

I undersökningen framkommer det att Collectum efter påtryckningar från flera livbolag har skrivit in i förmedlingsavtalet att livbolagen och FI ska ha

möjlighet till insyn i Collectums verksamhet. Det är endast genom vår kartläggning och genom att vi har tagit del av förmedlingsavtalen som vi har fått kännedom om möjligheten till insyn för FI.

För att klargöra vad konsekvensen blir om vi skulle uppmärksamma brister i till exempel Collectums hantering av förmånstagarregistret bad vi Collectum svara på hur de ser på ansvarsfrågan. De menar att det är pensionsbolagen som ska tillskrivas vid brister då de har ansvar för uppsatta villkor och för att hanteringen utförs av Collectum på av bolaget godkänt sätt. Man hänvisar till att Collectum inte står under tillsyn och att bolagen har accepterat den kollektivavtalsreglerade arbetsfördelningen. I kartläggningen framkommer det att flertalet av pensionsbolagen inte delar Collectums uppfattning utan anser att det är outsourcing.

5. Åtgärder

FI fortsätter att följa utvecklingen inom tjänstepensionsområdet och hur bolagen påverkas av de nya marknadsförutsättningarna. Det finns skäl att följa upp hur pensionsbolagen tar sitt ansvar för att hantera risken för intressekonflikter och vi har särskilt fokus på de ömsesidigt bedrivna pensionsbolagen.

Vår riskanalys av den förändrade pensionsmarknaden visar på följande centrala områden i tillsynen:

- bolagens metoder och dokumentation när beslut ska fattas vid väsentliga ändringar av produkter, då det kan finnas risk för att olika kundintressen kan ställas mot varandra.
- hur de regler och riktlinjer tillämpas som har betydelse för att samtliga pensionstagares intressen tillvaratas
- bolagens rutiner för uppföljning och utvärdering av produkter och hur de hanterar resultatet av utvärderingen
- uppföljning av beståndsöverlåtelse mellan bolag för att se om det finns brister i bolagens hantering av intressekonflikter mellan olika grupper av pensionstagare
- transparens i och redovisning av:
 - modeller som används för att finansiera nya produkter
 - hur man hanterar över och underskott mellan olika grupper av pensionstagare eller försäkringsbestånd
 - hur man för traditionell försäkring redovisar kostnader för kapitalförvaltning
- hur bolagen och andra aktörer hanterar flytträtten, både den individuella och den kollektiva flytträtten
- hur bolagen säkerställer att utlagda uppgifter, så kallad outsourcing, hanteras korrekt av Collectum och andra valcentraler

6. Ordlista/förklaringar

ITP

Ny ITP-plan trädde ikraft den 1 juli 2007, efter förhandlingar mellan Svenskt Näringsliv och PTK. Den nya ITP-planen innehåller två avdelningar:

- **ITP avdelning 1, (ITP1)** med premiebestämd ålderspension som gäller för tjänstemän födda 1979 eller senare.
- **ITP avdelning 2, (ITP2)** med förmånsbestämd ålderspension som gäller för tjänstemän födda 1978 eller tidigare. ITP2 är den gamla ITP-planen med vissa ändringar.

Arbetsgivare som tecknat ITP före den 25 april 2006 har sina anställda tjänstemän försäkrade i ITP-planens båda avdelningar. De anställdas ålder styr vilken avdelning de tillhör.

ITPK

ITPK är en kompletterande ålderspension och en del av ITP2. ITPK-premien är avgiftsbestämd. Den motsvarar två procent av lönen och den anställda väljer hur pensionen ska förvaltas.

Alternativ ITP (tiotaggarlösning)

En möjlighet för anställda med ITP2 vars årslön överstiger tio inkomstbasbelopp. Den som väljer alternativ ITP avstår från ITP på lönedelarna mellan 7,5 och 30 inkomstbasbelopp. För dessa lönedelar väljer man själv en individuellt anpassad pensionslösning.

Beståndsöverlåtelse

Överföring av en viss grupp försäkringar från ett försäkringsföretag till ett annat utan att pensionstagare tillfrågas.

Flytträtt

Villkor i försäkring som gör det möjligt att under vissa förutsättningar flytta försäkringskapital från ett försäkringsföretag till ett annat eller från en förvaltningsform till en annan.

Individuell flytträtt, pensionstagaren tar initiativ till flytt

Kollektiv flytträtt, inom ITP har Collectum möjlighet att påkalla flytt av försäkringskapitalet i ITP1-försäkringar, samt ITPK-försäkringar inom ITP2, utan att pensionstagare tillfrågas.

Löneväxling

Löneväxling innebär att arbetsgivaren erbjuder en anställd att minska sin lön i utbyte mot någon sorts förmån, till exempel extra tjänstepension.

Kollektiv konsolidering

Kollektiv konsolideringsnivå beskriver förhållandet mellan fördelningsbara tillgångar och åtaganden mot försäkringstagarna.